

לקראת מדיניות חוץ מכלילה

כיצד להגביר את המעורבות של קבוצות אוכלוסייה מגוונות
בנושאים הקשורים ליחסי החוץ של ישראל?

סיכום סדנת מדיניות של מכון מיתנוים והמכון הישראלי לדמוקרטיה

אוקטובר 2016

ההתפתחויות בזירת הדיפלומטיה העולמית, לצד מהפכת המידע, יצרו מציאות שבה קשרי החוץ אינם עוד נחלתם של גורמים רשמיים בלבד. מעורבים בהם יותר ויותר ארגוני חברה אזרחית, גופים עסקיים ויזמים פרטיים. אך נדמה שבישראל מדיניות החוץ עדין נחשבת נחלתם של מומחים, ולא זו בלבד אלא שקבוצות משמעותיות באוכלוסייה – נשים, ערבים, חרדים, עולים חדשים ותושבי פריפריה – אינן משתתפות מספיק בשיח הציבורי על יחסי החוץ, ובתהליכי קבלת ההחלטות בנושא. בין הסיבות הרבות לתופעה ניתן למנות: התרחקות מכוונות של קבוצות אוכלוסייה מסוימות מהנושא, חוסר מודעות שלהן לפוטנציאל הגלום בהשתתפות בשיח על אודותיו, והדרה ודה-לגיטימציה של חלק מהקבוצות על ידי שאר האוכלוסייה. לאור זאת, ב-19 ביולי 2016 כינסו **מכון מיתנוים** ו**המכון הישראלי לדמוקרטיה** סדנה שבחנה כיצד להגביר את המעורבות של קבוצות אוכלוסייה מגוונות בנושאים הקשורים ליחסי החוץ של ישראל. בסדנה השתתפו חוקרים, דיפלומטים, ונציגי קבוצות. התקיים בה דיון לגבי הצורך בשיח מכליל יותר על נושאי חוץ, האתגרים והחסמים המונעים מקבוצות מסוימות להגביר את מעורבותן בתחום זה, ותחומי העניין והחוזקות היחסיות של הקבוצות השונות. להלן עיקרי הדברים שעלו בסדנה.

א. דברי פתיחה

ד"ר נמרוד גורן, ראש מכון מיתנוים

בישראל יש חוסר מודעות והבנה ציבורית לגבי חשיבותה ומהותה של מדיניות-חוץ, שגורם לכך שקבוצות רבות באוכלוסייה אינן מעורבות מספיק בנושאים הקשורים ליחסי חוץ. בדיפלומטיה המודרנית גם לאזרחים מן השורה, ארגוני חברה אזרחית, גורמים עסקיים, וכלי תקשורת יש יכולת השפעה על יחסי חוץ. זה לא רק בידי שגרירים ומדינאים. בישראל זה עדיין לא הוטמע דיו. כך למשל, ישנן קבוצות מרכזיות בחברה – ובראשן הפלסטינים אזרחי ישראל – שמעורבותן בנושא אינה נתפסת כיום כלגיטימית; ישנן קבוצות – דוגמת נשים – שנאבקות להגביר את הייצוג שלהן בשיח על הנושא; וישנן קבוצות – דוגמת החרדים – שעד כה לא ממש התייחסו לתחום זה כחלק מסדר היום שלהן. הדבר מצריך שינוי. ישראל זקוקה לשיח מכליל יותר בנושאי יחסי חוץ. כזה שישקף את מגוון הקולות בחברה הישראלית ויעודד קבוצות שונות להגביר את מעורבותן. זהו מרכיב חשוב בתפיסת מדיניות-חוץ החדשה לישראל, שגיבש צוות חשיבה במכון מיתנוים, ושמצגה עקרונות מנחים למדיניות-חוץ תומכת-שלום, רב-אזרית, עם הפנים לעולם, מודרנית ומכלילה.

ד"ר ג'סי פריס, סגן נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

מדיניות-החוץ של ישראל מושפעת מהיותה מדינה מאוימת ומוקפת אויבים. לא סתם השיח הישראלי מוטה ביטחון. יחד עם זאת, חיוני להרחיב את השיח אודות נושאי החוץ על מנת לתת משקל נכון למימדים דיפלומטיים וכלכליים. ארה"ב ניצחה במלחמה הקרה הודות לאסטרטגיה כוללת ורב-מימדית,

שגובשה על ידי הממשל יחד עם האקדמיה האמריקאית. הרעיון לשתף קבוצות שאינן שותפות בדרך כלל לשיח דיפלומטי יכול להיתפס כתמוה – כיוון שכביכול מדובר בתחום של מומחים. אולם כיום, בדיפלומטיה של המאה ה-21, יש מקום ולגיטימציה לשתוף של כל קבוצות האוכלוסייה – באופנים שונים ומגוונים – הן ברמה הרשמית והן ברמת החברה האזרחית. בשתי הרמות יש פוטנציאל לא ממומש. אולי דווקא החתירה למדיניות חוץ מכלילה יותר תסייע בחיפוש אחר מכה משותף לקבוצות המרכיבות את החברה הישראלית. הפתגם הערבי "אני ואחי נגד בן דודי, אני ובן דודי נגד הזר" מדבר על יכולתן של קבוצות שבטיות להתאחד כנגד איום חיצוני. אם החברה הישראלית היא אכן חברה שבטית, כפי שטוען נשיא המדינה, אז אולי כל השבטים יכולים להתאחד כנגד האיומים החיצוניים המשותפים ולטובת מטרות לאומיות משותפות.

דוד סרנגה, יועצו המדיני של נשיא המדינה ראובן ריבלין

תחום מדיניות החוץ עובר שינוי משמעותי בשנים האחרונות. אם בעבר התחום היה נחשב לאליטיסטי ומיועד לקבוצה קטנה של אנשים בעלי מומחיות – כיום כל אזרח יכול להשפיע על מדיניות חוץ.

בכנס הרצליה האחרון, פרש הנשיא ריבלין את משנתו לפיה החברה הישראלית מורכבת מארבעה שבטים: דתיים, חילוניים, חרדים וערבים. בעתיד, כפי שהדבר משתקף כבר כיום במערכת החינוך, יהיה רוב לשני שבטים – החרדי והערבי. נשאלת השאלה כיצד מכנסים את כל השבטים לחוויה ישראלית אחת. הבעיה היא שאנחנו לא תמיד מודעים ומכירים את "האחר" ולעיתים יש איבה בין השבטים השונים. המפגש בין השבטים מתקיים, אך עליו להיות מקיף הרבה יותר, על מנת שנוכל ליצור חברה בריאה יותר. בהקשר זה, אין ספק כי חשוב שכל אחד מארבעת השבטים ייקח חלק גם בשיח על מדיניות החוץ. חלק מהשבטים כבר מנסים להשתתף בתהליך ולוקחים חלק פעיל בתחומים של מדיניות חוץ והשפעה על זירות בינלאומיות. כיום קבוצות אוכלוסייה שונות יכולות לייצג את עצמן ולהשפיע על יחסי החוץ. ניתן לעשות זאת באמצעות קשר עם אוניברסיטאות, משלחות עצמאיות וכלים טכנולוגיים. ניתן למשל להסתכל על הפעילות של מועצת יש"ע, שביקרה בפרלמנט האירופי וניהלה שיח אודות הזיקה היהודית למקומות הקדושים. ניתן גם לראות גורמים בחברה הערבית הפועלים בחו"ל על מנת להציג את הנרטיב שלהם. לכל אחד יש את הרצון להביא את משנתו, גם כאשר זה מתנגש עם משנה של מישהו אחר. זה ביטוי בריא לדמוקרטיה ופלורליזם.

ברמה הממשלתית, בדיפלומטיה של המאה ה-21 צריך לגוון במקורות המידע ובאופן שבו מעבירים מסרים לעולם. המסרים הממשלתיים, כולל אלו שמגיעים ממשרד החוץ, נתפסים לרוב כתעמולה ממשלתית. לעומת זאת, מסרים הבאים מקבוצות אוכלוסייה שונות נתפסים כאמינים יותר. משום כך, חשוב שקבוצות האוכלוסייה השונות בישראל ייקחו חלק בהעברת מסרים כלפי חוץ. אין מדובר על העברת מסרים מול ממשלות זרות אלא מול דעת הקהל. לפעילות המתקיימת בין גורמי הממשל הישראליים לעמיתיהם בחו"ל יש שפה ושיח מסוימים, ורמת האמינות של הדיפלומטים של מדינת ישראל נחשבת מאוד גבוהה. ישראל ניצבת בפני אתגרים משמעותיים מול דעת הקהל בארצות הברית, אירופה והעולם הערבי. מדיניות-חוץ מכלילה, שתראה את הפלורליזם בחברה הישראלית ותשמיע את הקולות השונים הקיימים בה, תוכל לסייע מול אתגרים אלו.

במחקרים שנעשו במשרד החוץ התברר כי ישראל נתפסת בארה"ב ובאירופה דרך שתי עדשות עיקריות: הביטחונית והדתית-קיצונית. אנשים בחו"ל לא רואים את הפן האנושי ואת המורכבות של החברה הישראלית. כאשר רב מביע אמירות חשוכות לגבי הקהילה הגאה, זה מקרין החוצה. עם זאת, כאשר מנהיגים בישראל יוצאים נגד אמירות כאלה, לדבר השפעה חיובית על תדמיתה של ישראל. העברת המסרים יכולה להיעשות, למשל, על ידי שימוש ברשתות חברתיות. בכלי מסוג זה אין צורך בגורם מתווך כמו הממשלה – זה כלי שדרכו משתקפות מגוון דעות על נושאים שונים. כל אחד שמעלה תמונה לפייסבוק או לאינסטגרם תורם למעשה להגברת מודעות ולעיצוב תודעה ביחס לישראל. מחקרים מוכיחים שהדרך היעילה להשפיע על דעת קהל במדינות זרות היא לא על ידי הסברה פורמלית כפי שנהוג לחשוב, אלא דווקא על ידי השמעת הקולות האחרים, המגוונים והפלורליסטיים.

תהליכים אלו באים לידי ביטוי גם בתוך משרד החוץ. בכל קורסי הצוערים יש כיום שוויון מגדרי, וגם מבחינת שילוב מיעוטים יש מגמת שיפור. אמנם עדין מדובר בתת-ייצוג, אבל בהחלט ניתן להצביע על מגמת שיפור מתמשכת.

ב. קבוצות אוכלוסיה בחברה הישראלית

נציגי קבוצות אוכלוסייה שונות בחברה הישראלית התבקשו להציג תמונת מצב לגבי מעורבות אותה קבוצה בנושאים הקשורים ליחסי החוץ של ישראל, ולהתייחס לחסמים ואתגרים שמקשים על הגברת המעורבות של הקבוצה ולתחומים בהם יש לכל קבוצה עניין ויכולת לפעול בזירה הבינלאומית. הקבוצות שיוצגו במפגש כללו: נשים, חרדים, מתנחלים, קהילת דוברי הרוסית וערבים אזרחי ישראל.

1. נשים

יש מגמת שיפור בכל הנוגע לייצוג נשים בזירה הפוליטית-מדינית בישראל, אם כי המצב עדיין רחוק מלהיות שוויוני. מספר חברות הכנסת עלה במאות אחוזים בעשורים האחרונים. בכנסת ה-14 (שכיהנה בשנים 1996-1999) היו [תשע חברות כנסת בלבד](#). לעומת זאת, בכנסת הנוכחית (ה-20 במספר) [המספר עומד על 33](#). אך בהשוואה למדינות אחרות יש עדיין בבית המחוקקים הישראלי ייצוג נשי נמוך. מבחינה זאת, [ישראל מדורגת](#) (נכון לסוף 2015) במקום ה-53 בעולם, ובמקום ה-20 מבין 34 המדינות שחברות ב-OECD.

מאז קום המדינה ועד היום כיהנו בישראל 242 שרים ומתוכם רק 17 שרות. מעולם לא היתה ממשלה עם יותר מארבע שרות סביב שולחן הממשלה. כאשר בוחנים את משרות השרים הבכירים: פנים, ביטחון, אוצר וחוץ, מגלים כי נשים כיהנו רק כשרות חוץ (גולדה מאיר וציפי לבני). כיום בועדת חוץ וביטחון יש שש נשים (חברות הכנסת מירב בן-ארי, ענת ברקו, שרן השכל, שלי יחימוביץ', ציפי לבני ושולי מועלם-רפאלי) מתוך 17 חברים, ואולם אף אישה אינה מכהנת כיו"רית של אחת מתת-הועדות של ועדת חוץ וביטחון. לפיכך, אין ייצוג נשי בפורום היו"רים של תתי-הועדות. כלומר, יש פגישות חשובות ומהותיות שמתקיימות בנושאי חוץ וביטחון בהן אין כלל נשים שמשתתפות. כאשר ראש הממשלה נתניהו מכנס פורומים של שרים בכירים, גם שם אין כיום אף אישה. נשים אינן נמצאות במקומות בהן הן אמורות להיות כדי להשפיע ולהיות חלק מהשיח של יחסי החוץ. בשנת 2005, העבירו חברות הכנסת יולי תמיר ואתי לבני תיקון בחוק שוויון זכויות לאישה, שיבטיח ייצוג נשי גם במשאים ומתנים מדיניים, אך חוק זה לא נאכף בפועל ואינו מתייחס לפורומים בלתי-רשמיים.

בזירה העולמית, המגמה היא הפוכה. בקנדה, שבדיה, נורבגיה ואיטליה הוקמו ממשלות כמעט-שוויוניות מבחינה מגדרית, ובשבדיה שרת החוץ אף השיקה ומקדמת פרדיגמה של מדיניות-חוץ פמיניסטית.

יש מספר סיבות להכניס נשים לצמתים החשובים של תהליכים מדיניים וקבלת החלטות. בראש ובראשונה, משום שצריך להרחיב את מעגל האנשים הזמינים ובעלי הניסיון ממנו ניתן יהיה לבחור את האדם הנכון למשימה מדינית מסוימת. ככל שתהיינה יותר נשים שעוסקות בנושאי חוץ, כך יגדלו הסיכויים שנשים תיבחרנה לתפקידי מפתח בתחום. משרד החוץ, למשל, מיישם זאת בכך שהוא מקפיד על שוויון מגדרי במחזורים האחרונים של קורסי הצוערים.

ישנם חסמים המקשים על שילוב נשים בנושאי חוץ, וחשוב לתת עליהם את הדעת. בישראל, ניתן להתייחס לשלושה חסמים עיקריים, שהשילוב ביניהם הופך את המשימה לקשה עוד יותר: שיעור הפריון הגבוה ביחס למדינות ה-OECD; הפופולריות הרבה בציבור של חלוקת התפקידים המסורתית בכל הנוגע לגידול ילדים, משפחה וקריירה; ותרבות עבודה ארגונית, שמציבה כנורמה שעות עבודה ארוכות, כמעט מסביב לשעון, בניגוד למה שהיה מקובל בעבר. עם זאת, יש לציין שכלים טכנולוגיים חדשים, שמאפשרים גמישות בשעות עבודה ובמקום העבודה, פותחים הזדמנויות חדשות להגביר את המעורבות של נשים בנושאי חוץ.

2. חרדים

בעת הרכבת הממשלה הנוכחית, כשהגיעו נציגי הסיעות השונות לנשיא המדינה כדי להמליץ על המועמד המועדף עליהן לראשות הממשלה, התלונן ח"כ יעקב ליצמן מיהדות התורה בפני התקשורת על כך ש"אף לא אחד שאל אותנו מה דעתנו על יחסי ישראל ארצות הברית".

בעבר, הציבור החרדי לא היה מעודכן בנושאים שקשורים לענייני חוץ, ולא היה מודע אליהם מספיק. יש לכך מספר סיבות. ראשית, בישראל קיימת הדרה כללית של קבוצות פריפריאליות בחברה מעיסוק בנושאי שלום, חוץ וביטחון. באופן ספציפי לחרדים, התחושה בקרב הציבור הרחב היא שמכיוון שהחרדים לא משרתים בצבא, אין להם זכות להביע דעה בנושאים אלו. בנוסף, הציבור החרדי התמקד במשך שנים ארוכות במאבק על הזכויות והאינטרסים שלו, ולא הקדיש לנושאי חוץ תשומת לב רבה.

ואולם, היום יש יותר פתיחות לעניין ורצון להשתלב. חלק נרחב מהציבור החרדי רואה עצמו כשותף מלא להתנהלות המדינה ומעוניין לקחת חלק בשיח על סוגיות לאומיות. החברה החרדית מצויה בהליך של יציאה מ"הגטו" ומהקהילה הסגורה. אם בעבר כל החרדים היו מורים, גננים, מוהלים ושוחטים, הרי שכיום חל שינוי והחרדים עובדים במגוון גדול יותר של מקצועות, שכוללים אינטראקציה עם העולם שבחוץ. החשיפה הזו מגבירה את הרצון לידע ולמעורבות בתחומים שונים, כולל בנושאי חוץ. נוסף על כך, הגידול המספרי של האוכלוסייה החרדית מגביר את יכולת ההשפעה שלהם בכנסת, ומוביל להרחבת תחומי המדיניות בהם עוסקים ה"כים החרדים.

עם זאת, בקרב הציבור החרדי עדיין יש חסם של מחסור בידע בנושאי חוץ. אם רוצים להגביר את השיתוף של החברה החרדית בשיח בנושא, יש לתת לנציגיה כלים וידע שיאפשרו זאת. גורמים בחברה האזרחית מזהים מגמות אלו ומנסים לתת להן מענה. ניתן לראות, למשל, את הצמיחה בתכניות שמציעים ארגונים ומכונים שונים (דוגמת המועצה לשלום וביטחון, יוזמת ז'נבה ופולי-תקווה) לאוכלוסייה החרדית, ושכוללות גם עיסוק בנושאי חוץ וביטחון. ישנם גם פרויקטים של נשים חרדיות שנוסעות במשלחות לצפון אירלנד כדי ללמוד על הסכסוך שם ולהשוות אותו לסכסוך הישראלי-פלסטיני, ושל נשים חרדיות שנפגשות עם נשים מוסלמיות וחושבות ביחד כיצד ניתן לפעול לקידום שלום. גם בתקשורת החרדית – ובייחוד ברדיו ובאתרי החדשות – חל שינוי. נוצר שם בסיס ידע משמעותי יותר בנושאי חוץ, ובתכניות האקטואליה מתנהלים דרך קבע דיוני עומק בנושאים אלו. כל זה מעיד על עומק השינוי המתרחש בקרב החרדים.

ואולם, כאשר מנסים להגביר את המעורבות של החרדים בנושאי חוץ, חשוב לזכור שיש כלים שבהם משתמשות קבוצות אוכלוסייה אחרות שאינם רלבנטיים לחרדים. הדוגמה הבולטת לכך הן הרשתות החברתיות, שאינן בשימוש בקרב החרדים. בנוסף, עבודה אפקטיבית עם החרדים מחייבת עבודה ישירה עם מובילי דעת קהל מתוך הקהילה. בחברה החרדית יש הנהגה ברורה ואנשי ציבור בעלי השפעה רחבה שיכולים לתרום להגברת המעורבות של החרדים בשיח על נושאי חוץ. זה הופך את העבודה עם המגזר הזה לקלה יחסית. בנוסף, לחרדים בישראל יש קשרים עם חרדים במדינות אחרות בעולם, וזהו יתרון יחסי שהחברה החרדית מביאה לשיח על נושאי חוץ.

3. מתנחלים

על פי נתוני מועצת יש"ע גרים ביהודה ושומרון, ללא ירושלים ורמת הגולן, 413 אלף יהודים. קצב הגידול שלהם עומד על 4.3% - 75% גידול טבעי והיתר הגירה. שליש הם דתיים כיפה סרוגה, שליש חרדים ושלש חילונים. זהו ציבור שמרגיש בחלק ניכר מהזמן שהוא במאבק תמידי ותחת מתקפות מצד הזירה הבינלאומית, ולכן התפתחה אצלו – לצד תחושת השליחות – גם רגישות גבוהה לנושאי חוץ. עד לפני מספר שנים ציבור המתנחלים לא עסק בתחום של מדיניות חוץ. נקודת המפנה הייתה ההחלטה ב-2013 להציב את דני דיין בראש מערך יחסי החוץ של מועצת יש"ע. הוא היכה גלים ברחבי העולם, ואף זכה בעקבות זאת להתמנות כקונסול הכללי של ישראל בניו יורק. כיום, ציבור המתנחלים מזהה את הצורך לפעול בזירה הבינלאומית, ופועל רבות בכיוון זה. מטרת הפעילות היא לשכנע קבוצות אוכלוסייה ברחבי העולם שהציבור המתנחלי שונה מהאופן שבו התקשורת מציגה אותו, ושפועל

ההתנחלויות אינו דבר חולף. ציבור המתנחלים מנסה לקדם בחו"ל את התפיסה לפיה הזכות של יהודים על יהודה ושומרון קיימת ושרירה, והם עושים זאת תוך הסתמכות על הדו"ח שחיבר השופט אדמונד לוי. הם מנסים גם לשכנע בצורך להגדיל את הבנייה הישראלית בהתנחלויות, ולכך יש השפעה ישירה על יחסי החוץ של ישראל.

4. קהילת דוברי הרוסית

עבור צעירים רבים דוברי רוסית המונחים "עולים" ו"המגזר הרוסי" כבר לא רלוונטיים. יש קהילה של דוברי רוסית בישראל, אך בתוכה יש מאפיינים שונים והבדלים רבים.

באופן כללי, המעורבות של העולים מחבר המדינות בנושאים כלל-ישראליים היא מעטה. בשנת 2009, ערך המכון הישראלי לדמוקרטיה סקר מקיף שבחן עמדות של קבוצות באוכלוסייה לגבי יכולת ההשפעה שלהן על המתרחש בישראל. ממצאי הסקר הראו כי האמונה של דוברי הרוסית ביכולתם להשפיע הייתה בין הנמוכות ביותר, וכך גם רמת האמון שהם חשו כלפי הממשלה.

העולים מחבר המדינות הגיעו מחברה קומוניסטית, שבה יכולת ההשפעה של הפרט על מה שקורה סביבו היא אפסית. לא הייתה שם גם חברה אזרחית מתפקדת ומשפיעה. בגלל זה, למשל, כמעט שלא היו משתתפים מקהילת דוברי הרוסית במחאה החברתית של 2011 – הם לא מכירים את הכלים של החברה האזרחית ולא מודעים להישגים שהציבור יכול להשיג באמצעותם.

הדבר נותן את אותותיו גם בנושאי חוץ, כשחברי קהילת דוברי הרוסית נמצאים מחוץ לשיח על מדיניות חוץ. בעיניהם, זהו נושא רחוק ומנותק מהצרכים הבסיסיים היומיומיים של הקהילה, שלגביהם הם נמצאים במאבק הישרדות. סדר העדיפויות שלהם הוא אחר. קהילת דוברי הרוסית נאבקת בבעיות של משכורות נמוכות, משכנתאות גבוהות, משבר פנסיה, חינוך ושפה, לרוב יותר מאשר חלק גדול מקבוצות האוכלוסייה האחרות בישראל. לאור זאת, המשאבים הזמינים והכוחות הפנימיים של חברי הקהילה לקחת חלק בתהליכים הקשורים לנושאי חוץ הם פחותים.

ישנם חסמים נוספים המונעים מעורבות של עולים מחבר המדינות בסוגיות לאומיות, כולל בנושאי חוץ. החברה הישראלית מתאפיינת בפעילות רשתית על בסיס קשרים ו"פתיחת דלתות". במובן הזה, יש ציבור של למעלה ממיליון איש שאין מי שיפתח עבורו דלת. העדר הקשרים הוא משמעותי עבור קהילת דוברי הרוסית. אמנם יש נציגות רוסית בכנסת ובממשלה ויש תפיסה לפיה לדוברי הרוסית יש כח כקבוצה מאוחדת, אך קהל דוברי הרוסית אינו מעורב מספיק ברמה האזרחית, החברתית והציבורית. גם השפה מהווה חסם. גם הצעירים המשכילים מבין קהילת דוברי הרוסית, שגדלו והתחנכו במערכת החינוך הישראלית, לעיתים אינם שולטים מספיק בשפה העברית על מנת לעבור את מבחני הכניסה לשירות הציבורי. ציבור ה"עולים", מחבר המדינות – ובאופן חריף יותר מאתיופיה – סובל מתת-ייצוג משמעותי בשירות הציבורי, ובכלל זה בשירות החוץ.

למרות החסמים הללו, יש כיום בקרב קהילת דוברי הרוסית בישראל דור של צעירים, ליברלים, בוגרי מוסדות חינוך מקומיים, שיש להם ביקורת רבה כלפי האופן בו התייחס הממסד הישראלי להוריהם וכלפי האופן בו הוריהם קיבלו זאת ולא נאבקו לשינוי. ואולם, גם עבור הדור הזה, המכנה עצמו "דור 1.5", הנושאים המרכזיים הם פנימיים – למשל, אי-הכרה ביהדותם בכל הנוגע לנישואים ברבנות – ונושאי חוץ נדחקים למקום שולי.

כאשר חברים מקהילת דוברי הרוסית כבר זוכים לאפשרות להשתלב בעשייה ציבורית, הם לרוב מקבלים "תפקידים מיועדים", בהם הם מכהנים על תקן של "דוברי רוסית". בנושאי חוץ, למשל, הם נתפסים כבעלי יתרון יחסי בכל הנוגע ליחסים של ישראל עם רוסיה ועם מדינות דוברות רוסית, או להבנת המתרחש בזירה הפנימית במדינות אלו. עובדה זו מייצרת פתח לקהילת דוברי הרוסית להשתלבות בנושאי חוץ, אך מהווה גם חסם הואיל והיא מצמצמת את תחומי עיסוקם בזירה זו.

באשר לתהליך השלום, קהילת דוברי הרוסית חשה שהיא הודרה מהתהליך שהתרחש בשנות ה-90, ושהדרה זאת נמשכת גם היום. ההדרה מתהליכים פוליטיים-מדיניים מרכזיים שעוברת החברה הישראלית מגבירה את תחושת הניכור כלפי נושאי חוץ. היא גם אחת הסיבות לנטייה של העולים מחבר המדינות לאמץ עמדות פוליטיות ימניות. ואולם, ניתן לחבר את קהילת דוברי הרוסית לעולם התוכן של נושאי חוץ, בין היתר על ידי הנגשת חומרים ומסמכים – דוגמת יוזמת השלום הערבית – בשפה הרוסית, ועל ידי פנייה אקטיבית לקהילת דוברי הרוסית על מנת לשמוע את דעתם בנושאי חוץ ולעורר בקרבם דיונים בנושא.

5. הערבים אזרחי ישראל

כאשר מדברים על החברה הישראלית כחברה של שבטים, יש לזכור שהשבטיות אינה דבר שניתן לכמת ולסגור בתוך מסגרת של ארבעה שבטים. הפלורליזם קיים גם בתוך קבוצות האוכלוסייה השונות – כולל זו הערבית – ולא ניתן להציג הכול כלפי חוץ כמקשה אחת. כמו כן, כאשר מתייחסים לחברה הישראלית בחלוקה לשבטים זה מטשטש את השסע העמוק ביותר בחברה – בין יהודים לערבים – ומפחית את תחושת הדחיפות בטיפול בבעיה החשובה ביותר של קבוצת רוב מול קבוצת מיעוט.

עבור רבים בחברה הערבית, הבעיות הפנימיות שלהם קודמות לעיסוק בנושאי חוץ. מבחינתם, לפני שניתן יהיה לדבר על מעורבות ערבית גדולה יותר בנושאי חוץ צריך להתגבר על האפליה בישראל ועל אי-השוויון האזרחי בין יהודים לערבים. זה דחוף יותר עבורם. צעד ראשון בדרך לכך קשור לטרמינולוגיה – ולרצון של רבים בציבור הערבי להיות מסוגלים להגדיר עצמם "פלסטינים אזרחי ישראל" מבלי שיצטרכו להתגונן על כך או להוכיח את נאמנותם.

העיסוק בנושאי חוץ מעורר חשדנות בקרב רבים בחברה הערבית. יש חשש שהמדינה תנסה לעשות בהם שימוש לצרכי הסברה, לגייס אותם לשורות משרד החוץ ולהשתמש בהם כעלה תאנה מול הקהילה הבינלאומית. הרצון של מערך החוץ להראות לעולם את הפלורליזם שקיים בחברה הישראלית על ידי השמעת קולות של קבוצות אוכלוסייה שונות עלול להיתפס בקרב ערבים ככלי לניצול ציני שלהם לצרכי תעמולה. ככלל, נושאי חוץ נתפסים בחברה הערבית כנחלתה של המדינה, ולא כנושא שבו יש לערבים בישראל תפקיד.

הכיבוש והסכסוך הלא פתור עם הפלסטינים גם הם מהווים חסם רציני בפני מעורבות ערבית גדולה יותר בנושאים הקשורים ליחסי החוץ של ישראל. מדיניות הממשלה ביחס לפלסטינים מקשה על הערבים לקחת חלק במנגנונים רשמיים הקשורים ליחסי חוץ. מצד שני, במדינות ערב יש עדיין חשש מקשר עם הערבים בישראל, לאור ההתנגדות העקרונית לקשר כלשהו עם ישראל. זאת, למרות העניין שקיים בעולם הערבי לשמוע על הניסיון של הערבים בישראל וללמוד ממנו.

עד סוף שנות ה-80, כניסת עובדים לשורות משרד החוץ הותנתה בשירות צבאי, והדבר היווה מכשול נוסף בפני קבלת ערבים. גם לאחר שהוסרה מגבלה זו, הפרופיל של עובדי המשרד נותר אליטיסטי ומצומצם. כיום, משרד החוץ מבין את החשיבות שבגיוון פרופיל העובדים בו, ועושה מאמצים בכיוון זה. עם זאת, עדיין יש בו מעט מאוד דיפלומטים ערבים. מתוך כאלף עובדי המשרד, יש כיום רק כעשרים בני מיעוטים. הדיפלומטים הערבים שמשרתים במשרד, נתונים פעמים רבות לביקורת בתוך החברה הערבית.

בהיעדר מעורבות ערבית משמעותית בגופים הרשמיים שעוסקים במדיניות-חוץ – דוגמת משרד החוץ וועדת חוץ וביטחון – אפיקי המעורבות העומדים לרשות החברה הערבית הם עצמאיים ובלתי-רשמיים. הם כוללים פעילות של מנהיגי הציבור הערבי בזירה הבינלאומית ופעילות במסגרת ארגוני חברה אזרחית (כולל ארגוני שלום וקיום משותף, ומכוני מחקר ומדיניות). הפעילות במסגרות אלו, שנעשית לרוב במנותק מהרמה המדינית הרשמית, יכולה להתמקד בסוגיות הבאות: קידום מעמד המיעוט הערבי בישראל, קידום תהליך השלום, והידוק היחסים עם העולם הערבי.

הציבור הערבי פועל בשנים האחרונות באופן מוגבר בזירה הבינלאומית לקידום מעמדו. פעילות זו כוללת פגישות עם משלחות זרות ודיפלומטים, ביקורים במוסדות בינלאומיים, וקשר עם גורמים פוליטיים ומדיניים זרים. מטרתיה כוללות השפעה על מדיניות פנים וחלוקת תקציבים, גיוס כספים והעלאת מודעות לסוגיית המיעוט הערבי בישראל.

לגבי תהליך השלום, ישנה הציפייה כי הערבים בישראל ישמשו גשר למדינות ערב ולשלום. יש בחברה הערבית מי שמקבל זאת, אך יש גם רבים שמתנגדים לכך. לטענתם, הערבים בישראל הודרו מתהליך השלום כבר בימי הסכמי אוסלו, והדבר נמשך מאז. מעולם לא ראו בהם שותף אמיתי לדרך. התחושה בקרב הערבים בישראל היא שגם הישראלים וגם הפלסטינים לא רואים בהם שחקן לגיטימי שיכול להציע ולקדם יוזמות שלום.

בממד הרחב יותר של עיצוב היחסים עם מדינות ערב – כולל בתחומים של תיירות וכלכלה – לערבים בישראל יכול להיות מרחב פעולה גדול יותר. בשנים האחרונות יש קפיצת מדרגה איכותנית בפעילות החברה האזרחית הערבית בישראל וביכולת ההשפעה והמודעות שהיא מעוררת. מתקיימת שם פעילות נרחבת, שכוללת קשרים עם אינטלקטואלים מהעולם הערבי ומפגשים בין צעירים. הכלים הטכנולוגיים החדשים מאפשרים לקיים קשרים ושיתופי פעולה אזוריים שכאלה ביתר קלות. ישנן גם פעילויות עם מדינות באזור הנוגעות ישירות לאינטרסים של החברה הערבית בישראל – למשל, טיפול בצרכי הסטודנטים הערבים הרבים מישראל שלומדים בירדן.